

ŠPANĚLSKÉ ŠKOLNÍ KNIHOVNY

Dana Bjačková, Základní škola Skálova, Turnov

90. léta minulého století byla určující pro školní knihovny ve Španělsku. Vznikl projekt na podporu rozvoje knihoven neuniverzitních vzdělávacích center. Postupně byla zaváděna vzdělávací reforma, která teoreticky osvětlila knihovnu jako vyučovací nástroj.

Očekávání, která tato změna ve vzdělávacím systému vzbudila u mnoha profesionálů, se nesplnila a aplikace této nákladné reformy v období ekonomických restrikcí administrativy nevyvolala v mnoha případech očekávaný efekt.

Některé vládní instituce odsunuly problematiku školní knihovny až do druhé poloviny dekády. Rozvoj školních knihoven byl podpořen pouze sektorem vzdělávacím a knihovnickým. Byl vytvořen teoretický model knihovny, který vycházel z praxe a který byl přijat i školskými úřady.

Knihovna ztrácí tradiční schéma depozitáře knih a dostává podobu integračního elementu ve vzdělávacím procesu, se specifickými funkcemi podpory vzdělávání a užívání informací, má sloužit školní komunitě během celé vyučovací doby a měla by být organizována podle knihovnických pravidel, s cílem včlenit se do rámce informačního systému území, ve kterém se nachází.

Zdroje pro analýzu situace školních knihoven ve Španělsku

Abych přiblížila situaci školních knihoven ve Španělsku, musela jsem občas pracovat s rozptýlenými zdroji. Tyto zdroje tvoří studie, které byly realizovány v 90. letech minulého století v jednotlivých teritoriích a které analyzují parametry běžně málo porovnatelné. Až po roce 2000 byla zpracována studie, která měla za úkol zmapovat situaci v celém Španělsku. Většinu zdrojů jsem získala prostřednictvím Národní knihovny Španělska a Nadace Germán Sanchez Ruipérez.

Školní knihovna – 90. léta minulého století³

Fondy

V této době španělské školní knihovny vlastní velmi redukované počty dokumentů. Většina školních knihoven nedosahuje ani požadovaný minimální počet podle mezinárodních nařízení, tj. 12 dokumentů na žáka. Tento

fakt se týká často malých a menších škol, některé středoškolské školní knihovny se už mezinárodním číslem přibližují.

Sbírka o 2 400 dokumentech nemůže garantovat potřebnou různorodost témat, neboť školní knihovny jsou všeobecného charakteru, mají za úkol poskytnout svým uživatelům náhled na téměř všechny vědní okruhy.

Větší část základních škol nedosahuje počtu 3 000 dokumentů a na středních školách nemá polovina škol okolo 5 000 dokumentů ve fondech.

Fondy jsou tvořeny především tištěnými dokumenty, skromný je podíl audiovizuálních a elektronických dokumentů – situace na středních školách je o něco lepší (a to se studie nezabývaly zdroji dostupnými on line). U těchto fondů je patrné odchýlení od mezinárodních nařízení, 60–70 % sbírek se skládá z beletrie a pouze zbytek tvoří naučná literatura; což je tedy pravý opak mezinárodních nařízení týkajících se složení fondů. Procentuálně vyjádřeno, tento neutěšený stav se nachází u 93 % základních škol a 73% středních škol.

Uspořádání fondů

Dříve uvedené studie překládají ukázkou dalších nedostatků ve školních knihovnách. Konkrétně se jedná o nedostatky v samotném fungování – nedostatečná organizace, nedostatky ve vedení katalogů, omezená škála nabízených služeb pro uživatele.

V oblasti organizace se projevuje aplikace nestandardizovaných systémů; bouřlivě roste užívání vlastních metod. To pak ztěžuje vyhledávání informací.

Neexistence politiky školních knihoven až do 2. poloviny 90.let vyvolala velkou různorodost ve stupni informatizace procesů a podpořila přijetí na míru zhotovených programů na vedení výpůjček či vedení katalogů. Zvláště značný je nedostatek automatizovaných systémů v základním školství – pouze jedna pětina vlastní speciální programy. Toto programové vybavení je obecně rozšířenější na středních školách.

V druhé polovině 90.let školské úřady povolily šíření programů zdarma; takže knihovny, které podléhají Ministerstvu školství a kultury, užívají speciální program ABIES a ty knihovny, které patří k Generalitat de Catalunya (oblast Katalánska), používají program PERGAM.

Služby

Všechny knihovny poskytují výpůjčky svým žákům. V menší míře, a spíše na základních, se pořádají různé aktivity k podpoře čtení aj. Výchova uživatelů tvoří jednu z hlavních funkcí školních knihoven a jako služba je poskytováno ve 12 % knihoven.

Všechny tyto služby jsou přizpůsobeny omezené otevírací či výpůjční době (téměř jedna pětina center pouze 5 hodin týdně na základních školách a na středních školách méně než 20 hodin).

V případě knihoven na základních školách, kde otevírací doba knihoven probíhá mimo vyučování či během přestávek, neumožňuje zapojit služby knihovny do výuky.

Nejistá organizační situace školních knihoven, určitá „chudoba“ poskytovaných služeb má svůj původ jak v nedostatku zdrojů, tak materiálu či času, ale také v nedostatečné kvalifikaci osob, které se o knihovnu starají. Většina z nich jsou učitelé, kteří se knihovně věnují ve svém volném čase a kteří nenabýlí žádného knihovnického vzdělání.

Prostory a vybavení

Španělské školní knihovny mají hluboké nedostatky v oblasti vybavení a dotací na zdroje.

Prostory, které určují knihovnu – což se objevuje jako jeden z nejpozitivnějších parametrů studie – jsou relativně dostačující na to, aby se do nich umístila jedna skupina – třída, ačkoliv to neřeší problém jak spojit minimální podmínky s efektivním fungováním knihovny. Její prostor je velmi redukovaný, tj. asi 0,1 m² průměrně na žáka (doporučení zní 1 m² na žáka). Tento prostor nedovoluje rozdělení zón pro skupinovou práci, realizaci různých činností, neformální čtení či soukromou práci žáka.

Kromě toho, knihovny disponují pouze malým mobiliářem, většinou jde o použitý nábytek ze tříd apod. Ve většině případů, místnosti knihoven nejsou vybaveny po technické stránce tak, aby mohla být knihovna připojena k externím zdrojům on-line, nebo aby mohly být prohlíženy elektronické dokumenty. Situace se zdá být velmi diferenciovaná mezi knihovnami primárního a sekundárního vzdělávání. Zatímco první uvedené jsou lépe vybaveny tím, co označujeme jako konvenční technologie – tj. televize, různé projektory a přehrávače – druhé zmíněné knihovny vlastní větší vybavení informačními zdroji, ačkoliv pouze 12% knihoven vlastních PC mají i CD-ROM.

Během vzdělávací reformy byly kladeny znovu požadavky na prostor, a tak byla některá školní knihovna přeměněna znovu na třídu či na víceúčelovou místnost.

Lidské zdroje

Vybavení lidskými zdroji je jedním z největších problémů školních knihoven.

Ačkoliv téměř všechny knihovny uvádějí, že zaměstnávají profesionálního vedoucího knihovny (80 %), tato funkce je podrobena vysoké fluktuaci (více než 70 % zaměstnanců vydrží v této funkci méně než 5 let). Často funkce není považována za plnohodnotný úvazek, a proto je zvykem doplňovat vyučovací úvazek učitelů starostí o knihovnu.

Většina vyučujících, kteří mají na starosti knihovnu, nezískali žádný druh odborné přípravy na tuto funkci (75 %) a ti, co ji absolvovali, se účastnili kurzů, jejichž délka nepřesáhla většinou více než 60 hodin.

Tento nedostatek ovlivňuje nejen jednotlivé činnosti v organizaci knihovny, ale také negativně ovlivňuje celý vyučovací proces.

Ve větší části případů, knihovník tráví svůj čas vykonáváním technických procedur, a služby uživateli omezuje na pouhé absenční výpůjčky – především beletrie. Výchova uživatelů k užívání informací se nejeví tak důležitá.

Akvizice není považována za činnost knihovníka (touto činností se zabývá asi 17 % knihovníků – ostatní uskutečňují především učitelé).

Častá praxe ve školních knihovnách je, že odpovědnost za její vedení bývá rozdělena mezi různé učitele, kteří v určených hodinách v knihovně zabezpečují technické úkoly nebo pouze kontrolují přítomnost žáků.

Některé knihovny počítají s podporou externího profesionálního obsazení pro řízení knihovny; v základních školách je obvyklá dobrovolná účast rodičů žáků na zabezpečení chodu knihovny. Spolupracují s profesory pověřenými péčí o knihovnu nebo dotují plat personálu. Také je až dosud běžná přítomnost mládeže, která zde – v knihovnách škol – plní náhradní sociální pomoc.

Ekonomické zdroje

50 % španělských školních knihoven nedisponuje vlastním rozpočtem, což ztěžuje nejen akviziční politiku, ale i samotné fungování knihovny. Většina ekonomických zdrojů pochází z příspěvků asociací rodičů. Také není zanedbatelný přísun zdrojů na úrovni státních, autonomních či místních úřadů. Děje se tak prostřednictvím konkrétních plánů nebo prostřednictvím sporadických dotací. Tyto finanční zdroje slouží k rozšíření fondů a zlepšování vybavení. Neexistence přímých rozpočtů ztěžuje plánovat aktivity a řídit nárůst informačních zdrojů.

Činnosti týkající se školní knihovny

Dynamický rozvoj v sektoru španělského knihovnictví je v kontrastu s nesnadnou situací školních knihoven. Tato situace posledních deseti let, kdy nedošlo k významnému zlepšení materiálních podmínek, vyvolala pokrok v mnoha jiných oblastech právě samotnými školními knihovníky organizovanými v různých profesních skupinách a asociacích.

Fundación Germán Sánchez Ruipérez

Nejdůležitější organizací v této oblasti je Nadace FGSR (Fundación Germán Sanchez Ruipérez). Tato nezisková organizace byla založena roku 1981 a je vysoce oceňována Ministerstvem kultury. Jejím hlavním cílem je podpora a rozvoj všech typů kulturních aktivit, zvláště propagace knih a čtenářství. Nadace uskutečňuje své programy prostřednictvím svých poboček v Madridu, Salamance a Peñaranda de Bracamonte. Sídlo v Salamance – Mezinárodní centrum knihy pro děti a mládež – se specializuje na podporu čtenářství a literatury pro děti a mládež. Nadace vlastní jedinečný, otevřený knihovnický systém a centrum dokumentace. Rozvíjí kulturní vzdělávací a výzkumné aktivity. V oblasti školních knihoven ve Španělsku se tato nadace zasloužila o vznik elektronického adresáře školních knihoven jednotlivých autonomií a provincií – BESCOLAR. V roce 1998 Fakulta knihovnictví a dokumentografie při Barcelonské univerzitě vytvořila tento první seznam přístupný na Internetu, ve španělském prostředí, o školních knihovnách – současně s tímto seznamem existuje i webová stránka, která obsahuje různé informace a užitečné zdroje. Cílem Bescolaru je zlepšit komunikaci a usnadnit spolupráci osob, které pracují ve školních knihovnách či se zajímají o toto téma. Je možné zde získat informace a podělit se o zkušenosti ze školních knihoven. Bescolar je otevřen i zájemcům z jiných zemí (komunikačním jazykem je španělština). Tato aktivita je podporována Tere-sou Mañá, profesorkou Katedry knihovnictví a dokumentace Univerzity v Barceloně. Bescolar řídí dva knihovníci Ana Reyes a Rafael Reoyo.

Zlepšení situace školních knihoven ve Španělsku: projekty a plány

Už od 80. let minulého století vznikala ve Španělsku řada iniciativ na zlepšení stavu školních knihoven. Projekty či plány byly rozmanité, celostátního působení či pouze autonomního dosahu.

Celostátní projekty nejčastěji připravovali odborníci z Ministerstva vzdělávání a vědy. Nejvýznamnější státní projekt byl „Pilotní program pro výzkum sítě školních knihoven (**El programa piloto para experimentación de la red de Bibliotecas escolares**). Ministerstvo zahájilo tento program během školního roku 1995–1996 a byl přijat v mnoha provinciích. V tomto programu se plánovala spolupráce s Centro de profesores y recursos (CPR)* a veřejnými knihovnami v jednotlivých provinciích.

** Profesionální uskupení sdružující pedagogické pracovníky jednotlivých autonomních oblastí.*

Změna legislativy znamenala podstatný obrat v tomto projektu, neboť nové Ministerstvo vzdělávání a kultury pozměnilo obsah projektu na konci období 1996 -1997. V této nové vládní etapě byl spontánně ukončen.

Po ukončení pilotního programu se uskutečnilo 1. národní setkání školních knihoven (**el Primer Encuentro Nacional de Bibliotecas Escolares** – Madrid, 1997), bylo svoláno různými odborníky ze světa vzdělávání a knihovnictví. Ti se obávali o osud jejich iniciovaného projektu.

Ministerstvo podpořilo realizaci všeobecné studie stavu školních knihoven (90. léta). Současně podněcovalo vývoj software pro automatizaci knihoven a tvorbu služeb na jejich podporu. Činnost Ministerstva vzdělávání a vědy byla také zaměřena na vydávání publikací, zpočátku vycházely tzv. programové texty – například krátké spisy o důležitosti školních knihoven v kontextu vzdělávací reformy, plán školních knihoven a konkrétní model školní knihovny.

Řada plánů se zrodila v samotných provinciích za účasti knihovníků, učitelů. V této oblasti je velmi aktivní region Katalánska. Už v osmdesátých letech minulého století pořádaly Asociace školních knihoven a přátel tisku a La Generalitat de Catalunya různé akce. Soustředily se na kampaň s cílem zlepšit fondy školních knihoven prostřednictvím přidělení knih vybraných vlastními školami ze seznamu titulů, který předběžně připravili specialisté na literaturu pro děti a mládež. Tato novinka umožnila, aby si každá knihovna přesně vybrala dokumenty, které potřebovala. Další výhodou bylo to, že knihy již byly zkatalogizovány a vybaveny vším, co je potřeba k jejich užívání. Každou školu při převzetí přidělu knih navštívil profesionální knihovník, který pomohl s organizací knihovny. Tato kampaň skončila v letech 1992–1993 a jejím přínosem byla aktualizace 96% fondů školních knihoven v Katalánsku (jednalo se asi o 500 000 dokumentů).

Oblast Madridu nezůstala pozadu a v roce 1991 přišly Rada pro vzdělávání a kulturu (autonomní orgán) a Ministerstvo vzdělávání a vědy (národní orgán) s programem školních knihoven a knihoven učebny („Programa de bibliotecas de aula y escolares“). Plánovaly dotace na knihy, technickou podporu a další vzdělávání vedoucích školních knihoven. Je třeba zmínit, že na rozdíl od ostatních projektů, tento plán si za cíl své podpory zvolil knihovnu třídy (učebny) a ne centrální školní knihovnu.

Na tomto místě je třeba objasnit tyto dva pojmy vycházející ze španělské reality.

Výraz centrální knihovna označuje takovou školní knihovnu, která soustředí veškeré dokumenty školy a zabezpečuje služby s tím spojené. Fungu-

je pro celou školní komunitu a v ideálním případě je i fyzicky umístěna v centru školy. V ČR označujeme termínem Informační centrum školy.

Knihovna učebny (třídy) je malá knihovna ve třídě sloužící především na podporu četby žáků. Často je spravována dvěma žáky, slouží pouze k výpůjčkám či četbě ve třídě. Většinou ji tvoří asi 40 knih. Často je tato malá knihovna financována rodiči žáků nebo jsou knihy zapůjčeny z centrální školní knihovny či veřejné knihovny. Ve třídě má určené viditelné a přístupné místo, po jednom školním roce se knihy vrací majitelům či rozdají žákům.

Nabídka podpůrných služeb školním knihovnám

V 90. letech se objevily iniciativy vedoucí k usnadnění služeb vyučujícím a knihovníkům, kteří pracují ve školních knihovnách. V tomto smyslu je zvláště chválihodná práce již zmíněné Centro Internacional de Literatura Infantil y Juvenil de la Fundación Germán Sánchez Ruipérez – kromě podpory veškerých aktivit souvisejících se čtenářstvím a školními knihovnami, má k dispozici Centro de Documentación, které je velmi dobře dotované a činné – řídí jednu z neefektivnějších bází dat on line na tomto poli. Cílem je posílit výzkum a uchovávání dokumentů týkajících se školních knihoven.

V Katalánsku už v 60. letech minulého století pořádala knihovna Associació de Mestres Rosa Sensat letní školy, kde se konaly různé dílny na podporu školních knihoven. Další zmínku zasluží PIE – Programa d'Informàtica educativa de la Generalitat de Catalunya (prostřednictvím jehož webu je možný přístup do katalogu Pérgam).

Knihovny a centra specializovaná na oblast vzdělávací a knihovnickou, začlenilo své katalogy do sítě, což usnadňuje práci při vyhledávání informací o školních knihovnách.

Odborná příprava pracovníků ve školních knihovnách

Jeden z dalších významných nedostatků, které studie odhalily ze situace ve školních knihovnách, se týkal přípravy těch, kdo se jimi zabývá. Chybí speciální příprava školních knihovníků ve vzdělávacích plánech univerzit, ale i malé využití výzkumů v knihovnách či dokumentačních centrech, které produkuje vyučovací praxe na univerzitách. Vstupní příprava vyučujících na základních školách nezahrnuje žádný specifický předmět, týkající se řízení školní knihovny. U studentů knihovnictví je tato vstupní příprava odsunuta do volitelných předmětů.

Speciální kurzy o školních knihovnách

V posledních 10 letech minulého století se značně zvýšil počet aktivit vedoucích ke speciální přípravě knihovníků či učitelů působících ve škol-

ních knihovnách. Tuto přípravu, paradoxně, organizovaly či podporovaly tytéž úřady, které odmítaly knihovnám zabezpečit minimální podmínky pro jejich fungování.

Většina těchto činností rozptýlených po Španělsku podporovala tzv. Centros de Profesores y Recursos (CPR), profesní asociace knihovníků nebo soukromé instituce. Kurzy, různé co do obsahu či délky; například jako součástí letních škol už od 70. let minulého století konaných Asociací Mestres Rosa Sensat z Barcelony, byly přijaty částí učitelů, neboť jim umožnila obeznámit se, i když na velmi základní úrovni, s technikami organizace knihovny. První kurzy tohoto typu byly dokončeny v Barceloně již zmíněnou organizací Servei de Biblioteques escolars L'Amic de Paper v letech 1985–1986. Šlo o kurzy v délce trvání 60 hodin, zahrnutých do tzv. Programa de formació continuada (Program celoživotního vzdělávání) a byly otevřené pro všechny vyučující, vedené specialisty na školní knihovny a dětskou literaturu.

Dále, kromě krátkých kurzů organizovaných v letní škole, bylo první iniciativou v univerzitním prostředí postgraduální studium „Postgrau de Biblioteques Escolars, pořádané společně Odborem didaktiky jazyka a literatury Barcelonské autonomní univerzity, Vysokou školou knihovnictví a dokumentace a Asociací Mestres Rosa Sensat. Toto postgraduální studium, v trvání 180 hodin, se soustředilo na funkci knihovny jako vzdělávacího zdroje, uvádělo do knihovnických technik a také do znalostí o vlastních dokumentech školních knihoven. Fakulta knihovnictví a dokumentace Barcelonské univerzity pořádala rozšiřující kurz – 30 hodin – určený studentům učitelství.

Mezi hlavní iniciativy okruhu přípravy školních knihovníků je třeba vydvihnout plány úvodní přípravy Ministerstva vzdělávání a vědy z již zmíněného Programa piloto para la experimentación de la red de Bibliotecas escolares z roku 1995. Tato příprava se vyučovala během školního roku 1995–6 a rozdělila se na dvě hlavní části zaměřené na využití informačních zdrojů – využití reformy: učitele odpovědné za knihovny, které tvořily část pilotního plánu a na vedoucí centra zdrojů z CPR. Oba kurzy trvaly 70 hodin, počínaje přijatým programem profesního profilu a konče sledováním znalostí a specifických činností knihovnických technik, aspekty rozvoje školních knihoven, znalostí produkce dětských knih a knih pro mládež, jak beletrie, tak naučné literatury; i obeznámení s automatizací knihovny. Ve školním roce 1997–8 Ministerstvo vzdělávání a kultury nahradilo tuto aktivitu „Curso de bibliotecas escolares Atenea 98“, jehož počátkem byl program podobný již výše popsanému, a byl realizován prostřednictvím ambiciózního projektu dálkového vzdělávání. Účastnilo se ho asi 3 000 vyučujících. V tomto případě, všichni učitelé škol závislých na ministerstvu, kteří

předvedli projekt knihovny, byli vyzváni k pokračování ve studiu prostřednictvím dokumentů na CD-ROM apod. pod záštitou profesionálů všeho druhu. Různé školy tak získaly zdarma verzi programu řízení školních knihoven ABIES. Současně probíhaly po celém Španělsku další kurzy, většina v ucelených programech o činnosti a řízení školních knihoven.

Další aktivity: kongresy a setkání

Všechny tyto přípravné aktivity a uvědomění si důležitosti své práce vyučujících, kteří řídí knihovny, podpořily šíření informací, setkávání o přípravě a výměny zkušeností – často na lokální úrovni, ale také na úrovni autonomní či státní.

Nejvýznamnější z těchto událostí, díky svému významu a teritoriálnímu dosahu, bylo 1. národní setkání školních knihoven, pořádané společně Ministerstvem vzdělávání a kultury a Nadace FGSR, které se konalo v březnu 1997 v Madridu. Více než 100 profesionálů pocházejících z různých oborů spojených se světem knihoven – knihovníci, vyučující, badatelé – se sešlo, aby projednali koncepci, model, funkce a řízení školních knihoven, sítě knihoven, přípravu školních knihovníků, vztahy mezi školními knihovnami a veřejnými, celkovou strategii a vztahy s úřady. Z této debaty vznikl dokument o 30 bodech, který shrnul minimální nezbytné podmínky pro dobré fungování knihoven vzdělávacích center.

Také v různých autonomních oblastech vykristalizovalo hnutí za školní knihovny v realizaci podobných projektů. Tímto způsobem v roce 1991 byly akce každoročně konané Andaluskou asociací knihovníků věnovány výhradně tématům „Knihovny a vzdělávání“ a dlouho se prodiskutovala otázka uznání funkce školního knihovníka vzdělávacími úřady.

Některé z obecních úřadů pokročilejších v otázce školních knihoven organizovaly podobné akce lokálnějšího charakteru; například v La Coruně se od roku 1991 konají „Dny školních knihoven“ nebo i v Seville od roku 1992 probíhají podobné akce.

Jako nejkontinuálnější z těchto aktivit se jeví od roku 1993 „Dny školních a dětských knihoven“ pořádaných v Salamance Mezinárodním centrem dětské knihy a knihy pro mládež Nadace Germán Sánchez Ruipérez. Jejich záměrem je projednávat jádro otázek, které určují postavení a funkci školních knihoven.

Na okraji, mimo úřady a instituce, se snaží i úzké profesní skupiny či asociace odborníků řešit současnou situaci. V této linii je třeba zmínit rok 1994, kdy se v Madridu konaly „Dny knihovny a školy“ podporované Asociací výchovy a knihovny. Od té doby se tyto dny konají každoročně v madridské lokalitě Fuenlabrada.

I Katalánsko nezůstává pozadu; v březnu 1999 zde na prvním „Setkání školních knihoven“ pořádané Collegi Oficial de Bibliotecaris i Documentalistes de Catalunya představila Anne Galler preprint textu nového Manifestu UNESCO o školních knihovnách, schválený v říjnu 1999.

Na většině těchto akcí se plánují 2 typy úkolů: na jedné straně jsou to teoretické úvahy o modelu knihovny a její využití (obyčejně se těmto úvahám věnují zahraniční odborníci, zvláště z anglosaských zemí, kde je školní knihovna nezbytná záležitost); na druhé straně je časté, že se pořádají diskusní skupiny, výměny a prezentace zkušeností různých center.

Publikace pro školní knihovny a o školních knihovnách⁴

Současně s četnými formativními aktivitami se snaha knihovníků i některých institucí – úsilí zlepšit knihovnu, zájem o rozvoj knihoven – odráží ve vzniku nespočetných materiálů podpory, různorodosti služeb a zdrojů pro školní knihovny. V tomto smyslu je třeba vyzdvihnout na prvním místě publikace ze série praktických materiálů, které mají za cíl usnadnit knihovníkům ve školních knihovnách jejich úkol. Tyto příručky obvykle obsahují popis technické podpory, normativní předpisy, indexaci a klasifikaci, doporučení pro ustanovení služeb apod. V posledních letech se objevují také práce, které se soustředí i na další aspekty, například rozvoj knihovny a navrhuje různé modely činností na podporu užívání knihoven ve vzdělávacím procesu. Jiné práce se soustředí na získávání čtenářských návyků u části žáků – tedy odstranění problému, který často oslabuje úlohu školní knihovny.

V posledních deseti letech značně vzrostl počet článků v časopisech věnovaných problematice školních knihoven. Velice významnou roli v šíření těchto informací hrál časopis *Educación y biblioteca* (Vzdělávání a knihovna), jediné periodikum státního formátu, které má školní knihovnu jako hlavní téma. Sídlo redakce je v Madridu a časopis byl založen roku 1989. Upevňuje se jako nezbytný článek pro poznání všeho, co se týká školních knihoven ve Španělsku.

V menší míře jsou publikovány články o školních knihovnách ve větší části časopisů specializovaných na vzdělávání a také se objevují v časopisech o literatuře pro děti a mládež. Stejně tak má tento problém odezvu v řadě publikací profesních asociací knihovníků a dalších odborníků.

Závěr studie³ z 90. let minulého století

Z této studie vyplývá, že španělské školní knihovny se v 90. letech minulého století stávaly stále více samozřejmostí na školách základního a středního školství, i když ne tak rychle, jak by řada profesionálů ze Španělska očekávala. Je zřejmá snaha o uznání profese školního knihovníka.

Samozřejmě tyto aktivity přispějí k objasnění tohoto sektoru veřejnosti a usnadní zařazení školních knihoven do systému veřejného čtenářství.

Autorka další studie², ze které jsem čerpala informace, přirovnává školní knihovnu ve Španělsku k nemocnému, který se těší relativně dobrému zdraví. Kritická situace z těchto let se jeví ve vybavení, zdrojích, nedostatku celkového normativního rámce, který by určil kompetence. Dalším nedostatkem je i velká různorodost, kterou španělská realita představuje.

Dobré zdraví však zajišťuje sektor knihovníků a vyučujících přesvědčených o důležitosti školních knihoven ve stávajícím systému.

Španělské školní knihovny v novém tisíciletí

V letech 2004–2005 byla dokončena další studie⁷ stavu školních knihoven ve Španělsku. Tato studie mi umožnila porovnání s předchozím stavem 90. let a zmapovat další snahy španělských odborníků na tomto poli. Studie zahrnuje údaje ze vzdělávacích center ve všech autonomiích. V minulé dekádě bylo zrealizováno několik různých prací orientovaných na diagnostiku a situaci škol, jejich cílem bylo zlepšit využití a podmínky školních knihoven. Přes metodologickou rozdílnost i šíři výzkumů, se všechny studie shodují v předložení manifestu o vzdálenosti španělské reality od modelu a požadavků, které odborníci označují jako nezbytné pro garanci základních služeb a kvality.

Po shrnutí výsledků studií státního charakteru v uplynulé době, ve všech jsou označeny tytéž důležité nedostatky:

- Na školách základního vzdělávání často chybí prostor pro knihovnu, takže nejsou poskytnuty ani minimální služby.
- Fondy prezentuje beletrie a naučná literatura, i když ne v takových proporcích, jak je uvádějí mezinárodní organizace (opět více na základních školách).
- Lze pozorovat nedostatečný roční rozpočtový příděl na rozšíření a aktualizaci fondů, či na poskytování služeb knihovny.
- I když je určena osoba řídící knihovnu, nemá často profesní ani pedagogickou přípravu na adekvátní řízení a rozvoj knihovny.
- Otevírací doba knihovny nedovolí pokrýt dostatečnou dobu tak, aby poskytovala dostatečné služby – nekopíruje odlišné etapy ve vzdělávání (40% základních škol má knihovnu otevřenou méně než 10 hodin týdně).
- Organizace fondu knihovny se neřídí normativními vzory katalogizace.
- Automatizace knihoven probíhá nestejně (opět zaostávají základní školy).

- Nejvíce ustálené služby jsou výpůjčky knih, méně časté jsou činnosti spojené s vyhledáváním informací, podpora čtenářství, příprava uživatelů knihoven a informačních zdrojů.
- Není obvyklé vypracovat projekt knihovny jako doklad plánování začleněný do studijního plánu.
- Nedostatek podpory a vztahů s okolím knihovny (veřejné knihovny, centra učitelů a zdrojů) v četných případech.

Tyto výsledky vyburcovaly španělskou odbornou veřejnost k tomu, aby se spojila a snažila se zajistit základní podmínky pro fungování knihovny jako adekvátní služby center vzdělávání.

Cíle tohoto snažení jsou:

- Poskytnout aktuální pohled na školní knihovny ve státním měřítku prostřednictvím analýzy aspektů, ve kterých nedostatky přetrvávají; čemu je třeba věnovat v budoucnu prvořadou pozornost.
- Doplnit procesy nastíněné evaluace a kombinovat studie kvantitativního a kvalitativního charakteru.
- Začlenit do výzkumu všechny, kteří se podílejí na tvorbě školních knihoven, jejich rozvoji a užívání; úřady, vedoucí knihovny, žactvo, učitele.
- Zvážit nová kritéria evaluace, především efektivního využití knihovny žáky a učiteli; rovněž i využití digitálních zdrojů informací apod.

Pro španělské školní knihovny z toho, podle odborníků, vyplývají 3 okruhy možné práce v budoucnu:

- Periodická diagnostika školních knihoven prostřednictvím užití procesů a nástrojů, které umožní sledovat vývoj podle analyzovaných indikátorů.
- Studie specifických kompetencí žáků ve vztahu k užívání zdrojů informací (hledání, selekce, analýza atd.) tak, jako dopad školní knihovny v kontextu přípravy a užívání.
- Tvorba nástrojů a výběr materiálů pro vzdělávací centra, mezi kterými by byl obsažen vzor autodiagnostického nástroje společně s předlohou jak ustanovit plán práce ve fázích vedoucích ke zlepšení. Hodnocení bylo rozplánováno do 7 oddílů, každý z nich začíná specifická kritéria.
- Knihovna ve vzdělávacím centru. Existence či neexistence knihovny a její poznávání uživateli; vztahy s ostatními knihovnami a funkční nezávislost. Doba fungování, projekty inovace, předpokládaný vývoj. Projekt knihovny (součásti, vedoucí, stupeň uspokojování a dopad)

- Zařízení, vybavení a technologie. Umístění, přístup, označení. Dostatečnost a kapacita. Uspořádání a podmínky pro čtení a práci. Telekomunikace a informační vybavení. Bezpečnost.
- Fond. Typologie a množství dokumentů. Dostatečné pokrytí různých potřeb. Původ fondu. Kritéria a zdroje výběru. Kritéria uspořádání. Aktualizace fondu. Technická podpora. Přístupnost.
- Personální obsazení. Profil vedoucího knihovny (kritéria jmenování, funkční nezávislost, vstupní příprava, další vzdělávání). Další personál knihovny. Komise knihovny (ano či ne?) – složení, funkce.
- Řízení a fungování. Rozpočet (množství, ekonomické zdroje, systém a odpovědnost za řízení). Otevírací doba (doba otevření ve vyučovacích hodinách a po vyučování, kolik hodin je otevřeno týdně, přizpůsobení žákům). Spolupráce mezi vedoucími a učitelským sborem. Vztahy mezi ostatními knihovnami a centry dokumentace. Zařazení do vzdělávací komunity. Hodnocení a statistické údaje.
- Služby a uživatelé. Návštěvnost žáků (frekvence, doba, způsob). Návštěvnost učitelů (frekvence, způsob). Všeobecné služby a informační služby. Výpůjčky. Nabídka specifických programů a služeb. Činnosti, které podnikají žáci. Činnosti podnikané učiteli. Činnost ve vyučovacích hodinách a mimo ně. Příprava uživatelů k užívání knihovny. Strategie podporující využití (strategie užívané učiteli a strategie určené žákům). Strategie rozšíření knihovny a jejích materiálů.
- Hodnocení. Stupeň uspokojování potřeb uživatelů základními funkcemi knihovny. Uznání důležitosti knihovny vzdělávací komunitou.

Studie se účastnili řídicí subjekty a podporovatelé různých programů práce v centrech, vedoucí školních knihoven, učitelský sbor a žáci. Nástrojem evaluace byly dotazníky rozlišené podle cílové skupiny (5 skupin) a protokoly o systematickém pozorování.

Ve studii⁷ dochází k novějšímu přístupu k typologii center. Analýza dat rozdělených podle různých nástrojů evaluace umožňuje označit různé varianty služeb knihovny ve vzdělávacích centrech. Tato centra byla rozdělena do 4 základních skupin:

- Školy s centrální knihovnou zahrnují ta centra, jejichž služby směřují do centrální knihovny, někdy tato knihovna koexistuje s knihovnami učeben či pobočkami místní knihovny. Nejrelevantnější údaj pro označení v této skupině je poskytování služeb uživatelům a její integrace do vzdělávacího procesu centra.
- Školy s knihovnami ve třídách (učebnách). Neexistuje žádná centrální knihovna s aktivními službami, ale existují pouze decentralizované prvky, které poskytují žákům služby.

- Školy spolupracující s pobočkami místní veřejné knihovny. Neexistuje zde žádná centrální služba věnovaná žákům či učitelům.
- Školy bez knihovny. Žádný typ aktivní knihovny, která by poskytovala své základní služby.

Pokrok a limity španělských školních knihoven v posledních letech:

Centrální knihovna.

25 % centrálních knihoven funguje 5–15 let, dalších 25 % existuje více než 15 let. Polovina školních knihoven vytvořila projekty ke zlepšení své práce. Negativa: V 90 % škol základního stupně (80 % středního stupně) dále působí knihovny třídy (učebny) bez žádného vztahu k centrální knihovně. Jen 20 % škol využívá svou školní knihovnu výhradně pro účely, pro které byla založena.

Vybavení, zařízení, technologie.

Pracovní podmínky (světlo, hluk, bezpečnost, přístup atd.) se zlepšily. 64 % knihoven je označuje za „částečně vyhovující“. Negativa: Technologie tvoří jeden z nejdůležitějších aspektů, ačkoliv do škol přišly určité dotace na informační vybavení, školní knihovny z toho většinou žádný užitek neměly. Pouze 8 % knihoven má dostatečné vybavení (počítače pro knihovníka i uživatele, připojení na Internet). Velký nedostatek je i ve vybavení školních knihoven pro osoby se zrakovým či jiným postižením.

Fondy.

Hlavními dokumenty školních knihoven jsou stále knihy, ale často se začínají objevovat ve větší míře i jiné typy dokumentů – periodika (vlastní 67 % knihoven ve svém fondu), audiovizuální dokumenty (60 %), elektronické dokumenty (40 %). 60 % knihoven využívá automatizovaný knihovnícký systém (Abies, Pergam), polovina školních knihoven využívá MDT. Multimediální charakter fondů školních knihoven roste, zvýšila se automatizace knihoven (z 39 % v roce 1997 na současných 60 %). Negativa: Převládají knihy, pouze 8,8 % školních knihoven splňuje doporučení IFLA o složení fondu. 20 % knihoven nemá doporučený minimální počet knihovních jednotek (2 500). Neprovádí se pravidelné vyřazování dokumentů. Ve školních knihovnách je nedostatečný přístup k datům.

Personální obsazení.

I přes určité výhrady týkající se pomoci knihovníků, uživatelé jejich práci hodnotí kladně (více na základním stupni škol) V 57,5 % škol existují podpůrná uskupení na podporu knihovny (především složená z učitelů). Negativa: Osoby, které vykonávají funkci knihovníka, nemají většinou dostatečnou odbornou přípravu. I pomoc profesionálních knihovníků je hodnocena jako nedostatečná. V některých školách jsou placeni z příspěvků asociací

rodičů externí profesionální knihovníci. Dochází i k určité nestabilitě v této profesi, 50 % školních knihovníků pracuje v knihovně méně než 3 roky.

Organizace a fungování.

Počet školních knihoven, které spolupracují s veřejnými knihovnami, se zvýšil (z 19 % v roce 1997 na 28 %). Negativa: Rozpočet knihoven je nedostatečný pro zajištění kvalitního provozu. Knihovny jsou málo otevřené během vyučování. Doba otevření je redukována. Interní spolupráce (knihovník – učitel) vážne. 13,2 % učitelů je dostatečně informováno o činnostech knihovny. 17,2 % knihovníků se účastní různých schůzí učitelů ročníků či cyklů a podílí se na plánování činnosti společně. Neexistuje téměř žádná spolupráce s ostatními školními knihovnami. V 60 % školních knihoven není vypracován žádný dokument o evaluaci, statistika apod.

Služby a uživatelé.

80 % školních knihoven má jako hlavní službu výpůjčky. 60 % knihoven rozvíjí činnosti na podporu čtenářství a 45 % knihoven připravuje žáky na využívání informačních zdrojů. Školní knihovnu častěji navštěvují žáci základního stupně, více se účastní i různých akcí pořádaných knihovnou (setkání s autory, výstavy apod.). Žáci středního stupně využívají knihovnu k práci na zadaných úkolech, ke čtení či vyhledávání informací. 40 % žáků základního stupně se orientuje v knihovně a zná základní pravidla užívání knihovny (kromě katalogů). Žáci středního stupně škol jsou více jistí při užívání informačních zdrojů. Negativa: Informační služby neposkytuje 80 % školních knihoven, ve zbylých 20 % je využívají jen učitelé. Pouze 34,6 % knihoven je otevřeno i po vyučování. 50 % žáků středního stupně nechodí do knihovny ani jednou za měsíc. Pouze malá část učitelů středního stupně škol navštěvuje pravidelně školní knihovnu se svými žáky v rámci vyučování.

Závěrem

Situace školních knihoven ve Španělsku se zdá být o něco lepší (byť je tradičně Španělsko považováno za méně rozvinutou zemi v evropském kontextu) než u nás. Řada problémů je však stejná, jak v Čechách, tak ve Španělsku. Obě země se snaží řídit Manifestem IFLA a UNESCO o školních knihovnách, s různým úspěchem.

Jednoznačná legislativa neexistuje ani ve Španělsku, ani v České republice.

Ekonomické zdroje pro zabezpečení kvalitní práce školní knihovny jsou v obou zemích také omezené. Ani odborná příprava vedoucích knihoven není v obou zemích dostatečná.

V oblasti výzkumu školních knihoven, studií o situaci ve Španělsku a úsilí různých profesních či neziskových organizací je Španělsko dále. Zaji-

mavá je myšlenka knihoven třídy (učebny), zvláště na 1. stupni našich základních škol by mohla být využita. Činnost Nadace FGSR je velmi přínosná, adresář školních knihoven BESCOLAR⁶ či realizování studie⁷ o stavu španělských školních knihoven z let 2004–2005, podpora čtenářství u dětí a mládeže, podpora dětské literatury a další aktivity. Ve Španělsku vychází více publikací či periodik týkajících se školních knihoven, více se o školních knihovnách hovoří.

Odkazy:

1. BARÓ, M. ; MAÑÁ, T. *Situación actual de las bibliotecas escolares*. *CLIJ*. 2002, vol 15, n. 146, s. 15-24.
2. BARÓ, M. *La biblioteca escolar en España en los años 90: un enfermo con buena salud* [online]. 1sted. Barcelona : Universidad de Barcelona, c2006 [cit.2006-06-09]. Dostupný z WWW:
3. http://www.bnm.me.gov.ar/bera/recursos/articulos_documentos/articulos_bibls_escolares
4. BARÓ, M.; MAÑÁ, T. Situación de las bibliotecas escolares en España : 1995 – 1996. *Educación y biblioteca*. 1996, vol. 8, no. 71, s. 7-16.
5. CONFORTI, N. ; PASTORIZA, N.E. El bibliotecario escolar en el sistema educativo. *Educación y biblioteca*. 2002, vol 14, n. 130, s. 31-37.
6. *Correo Bibliotecario* [online časopis]. Madrid : Subdirección General de Coordinación Bibliotecaria. 1996 -. [cit. 2007-02-10]. 12x ročně. Dostupný také z WWW: www.bcl.es/correo. ISSN 1136-2111.
7. Fundación Germán Sánchez Ruipérez. *Directorio de Bibliotecas escolares* [online]. Version 1. Salamanca : FGSR, c2006 [cit. 2007-04-12]. Dostupný z WWW: www.fundaciongsr.es/bescolares/.
8. Fundación Germán Sánchez Ruipérez. *Estudio de campo de las Bibliotecas Escolares en España* [online]. 1st ed. Madrid : FGSR, c2006 [cit.2006-12-10]. Dostupný z WWW:
9. http://www.fundaciongsr.es/pdfs/bibliotecas_escolares.pdf.
10. MARCHESI, A.; MIRET, I. *Las bibliotecas escolares en España. Análisis y recomendaciones*. Madrid : Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2005. 344 s. ISBN 84-89384-58-4.
11. MUÑOZ, R. Bibliotecas para todos : 11a Jornadas de Bibliotecas Infantiles, Juveniles y Escolares. *CLIJ*. 2004, vol. 17, n. 167, s. 27-32.
12. Směrnice IFLA a UNESCO pro školní knihovny. Přel. Jan Vrzáček. Brno : Moravská zemská knihovna, 2003. 36 s. ISBN 80-7051-152-4.